

העלייה להר הבית בזמננו

מו"ר הרב דוב ליאור

ראשי פרקים:

1. שלושת המתנות והטמאים
2. קדושת הר הבית כיום
3. גבולות מחנה שכינה
4. ענייני טומאה וטהרה
5. חשיבות העלייה להר
6. עליית נשים

שלושת המחנות והטמאים

בפרשת נשא, לאחר שנפקדו בני ישראל וסודרו המחנות, ציווה הקב"ה למשה: "צו את בני ישראל, וישלחו מן המחנה כל צרוע וכל זב וכל טמא לנפש"¹. רוב ענייני אותה פרשה – המפקד, מתנות הנשיאים ועוד – היו מצוות לשעתן, אבל ציווי השליחה מן המחנה הוא ציווי לדורות, כדברי חז"ל: "כל מקום שנאמר 'צו', אינו אלא זירוז מיד [=בשעת מעשה], ולדורות"². נושא זה של קדושת המחנות ושילוח הטמאים מהם, שייך גם לזמננו – בהר הבית³.

התורה מבחינה בין שלושה מחנות: מחנה שכינה, מחנה לוויה ומחנה ישראל. בזמן המדבר, מחנה שכינה היה מקלעי המשכן ופנימה, מקום חניית הלויים מסביב היה מחנה

¹ במדבר ה' ב'.

² קידושין כ"ט ע"א, וראה ירושלמי בבא קמא פרק א' הלכה א', וספרי במדבר פיסקה א' ד"ה צו.

³ ראה זבחים קט"ז ע"ב – "כשם שמחנה במדבר כך מחנה בירושלים...".

לויה, ושאר השטח החיצוני עד גבול המחנה היה מחנה ישראל⁴. בזמנו, לעיר ירושלים יש דין קדושת מחנה ישראל⁵, לשטח המקורי של הר הבית יש דין מחנה לויה, ולמקום בו היה בנוי בית המקדש בפועל⁶ יש דין מחנה שכינה.

המשמעות העיקרית של החלוקה לשלוש המחנות, היא כאמור לעניין שילוח טמאים. כשם שהתורה מבחינה בין שלושת המחנות, כך היא מבחינה לעניין זה בין שלוש דרגות שונות של טומאה – המפורטות בפסוק שנזכר לעיל, לפי דרגת חומרתן: "כל צרוע וכל זב וכל טמא לנפש". טמא מת, על אף שטומאתו נחשבת לחמורה ביותר לכמה עניינים, ואופן טהרתו הוא המורכב ביותר, בהקשר שלנו יש בו קולא, שכן הוא אסור בכניסה רק למחנה שכינה, ואילו למחנה לויה אפילו המת עצמו יכול להיכנס⁷. שאר הטמאים, כדוגמת זב ובעל קרי, וכן נידה ויולדת, אסורים בכניסה למחנה לויה, ומותרים בכניסה רק למחנה ישראל⁸. דינו של המצורע, מבחינה זו, הוא החמור ביותר, שכן הריהו משולח מכל המחנות – אפילו ממחנה ישראל⁹.

קדושת הר הבית כיום

יש מחלוקת תנאים האם הקדושה שקידש שלמה את מקום הר המוריה, הנקראת "קדושה ראשונה", קידשה הן לשעתה והן לעתיד לבוא, או שקדושה זו היתה רק לשעתה ונתבטלה על ידי החורבן¹⁰. הרמב"ם פסק כדעה הראשונה, שקדושה ראשונה קידשה גם

⁴ ראה רמב"ם, הלכות בית הבחירה פרק ז' הלכה י"א.

⁵ ראה שם הלכה י"ד. למעשה, מבחינה עקרונית כל עיר מוקפת חומה דינה כקדושת מחנה ישראל שבמדבר (ראה ערכין ל"ב ע"ב). יש שכתבו שבאופן תיאורטי היה ניתן לאכול קודשים קלים בכל עיר המוקפת חומה – אלא שבפועל הדבר לא ייתכן, כיוון שברגע שהקודשים יוצאים מירושלים הריהם נפסלים, כדין קודשים שיצאו מחוץ למחיצתם (ראה משנה למלך הלכות בית הבחירה פרק ז' הלכה י"ג, וכן הלכות שחיטה פרק ב' סוף הלכה ג').

⁶ כולל עזרת כהנים ועזרת ישראל, חצר המקדש, הקודש וקודש הקודשים, וכן י"א אמות אחרי קודש הקודשים, עד לכותל המערבי של העזרה (ראה גם ברמב"ם, הלכות בית הבחירה פרק ז' הלכות ט"ז–י"ט, חילוקים נוספים בדרגת הקדושה בתוך הר הבית וההמקדש).

⁷ דין הנלמד מארונו של יוסף, שהיה במחנה לויה (ראה פסחים ס"ז ע"א, סוטה כ' ע"ב).

⁸ ראה רמב"ם שם הלכה ט"ו (וראה להלן, על ההבדל בין זב לבעל קרי).

⁹ ראה רמב"ם הלכות ביאת המקדש פרק ג' הלכות ב'–ג'.

¹⁰ שבועות ט"ז ע"א ועוד. כפי שמסביר הרב קוק זצ"ל (שו"ת משפט כהן סי' צ"ו אות ב'), יסוד מחלוקת זו נובע מכך שבשונה מרוב המצוות, שלשם החלת קדושתן אנו צריכים תנאים מסויימים ומאז ואילך הקדושה נותרת קבועה, יש מצוות מסויימות שבהן אנו צריכים קיום תמידי של התנאים הללו כדי שהקדושה תימשך. לדוגמא, לגבי דין יובל כתב הרמב"ם (הלכות שמיטה ויובל פרק י' הלכה ח') שמאז שגלו בני גד וראובן

לעתיד לבוא¹¹; הראב"ד אמנם חלק עליו, ופסק שגם הקדושה הראשונה וגם הקדושה השניה (קדושת עזרא) קידשו את מקום המקדש לשעתן בלבד, ולפי זה ייתכן שאין איסור כיום להיכנס אפילו למקום המקדש עצמו¹². אך למעשה רוב הפוסקים אחזו בדעת הרמב"ם, וקבעו שקדושת הר הבית והמקדש תקפה גם כיום¹³.

ההשלכה לכך למעשה, בזמננו, היא שאין לנו יכולת מעשית להיכנס למחנה שכינה, מכיוון שכולנו בגדר טמאי מתים. באופן עקרוני היכולת להיטהר מטומאת-מת קיימת גם כיום; בגמרא נאמר ש"חבריא מדכן בגלילא"¹⁴, כלומר שבזמן האמוראים, כמה מאות שנים לאחר החורבן, עדיין היו מקומות שהקפידו על טהרת היין והשמן, "שמא יבנה בית המקדש בימיהם" (רש"י שם), ומכאן למדו הראשונים שבתקופת האמוראים עדיין היה להם אפר פרה אדומה והיו יכולים להיטהר מטומאת מת¹⁵. אבל היום כבר אין לנו אפר פרה, כך שבפועל אין בידינו האפשרות להיטהר מטומאת מת, ואיננו יכולים להיכנס למחנה שכינה – דבר שיש בו איסור כרת – אלא רק למחנה לזיה.

בטל היובל, מפני שאין כל יושבי הארץ עליה; דין יובל אינו קבוע מאז הוחל לראשונה, אלא תלוי בהימצאותו של רוב עם ישראל בארץ. לעומת זאת, חיוב התרומות והמעשרות נותר גם לאחר גלות בני גד וראובן, ובטל רק עם גלות כל עם ישראל (ראה רמב"ם, הלכות תרומות פרק א' הלכה ה' וז'; כפי שהסביר ה'אור שמח' (שם), לשם החלת דיני תרומות ומעשרות היה צורך בקיום "בבואכם" – ביאת כל עם ישראל, ומרגע שנוצר חיוב זה, הוא הוסיף להתקיים גם כשלא כל יושביה עליה. הנפקא-מינה היא שעם שיבת ציון בתחילת ימי בית שני, חידשו את דין תרומות ומעשרות מדרבנן, אך לא חידשו את דין היובל. בהתאם לכך מסביר הרב קוק, שלדעת הסוברים "קידשה לעתיד לבוא" הרי זה כתרומות ומעשרות, ולדעת הסוברים ש"לא קידשה לעתיד לבוא" הרי זה כיובל (וראה רמב"ם הלכות בית הבחירה פרק ו' הלכה ט"ז).

¹¹ הלכות בית הבחירה פרק ו' הלכה י"ד, ושם דעת הראב"ד, "מסוד ה' ליראיו" וכו'. וראה שו"ת חתם סופר יו"ד סי' רל"ג, ד"ה אמנם (כוונתנו לדינו של הר הבית; באשר לקדושת ארץ ישראל, מודה הרמב"ם שקדושה ראשונה של כיבוש יהושע קידשה רק לשעתה, ונתבטלה בכיבוש נבוכדנצר, ולכן היה צריך עזרא לעשות קדושה שניה, וקדושה זו היא שקידשה גם לעתיד לבוא; ראה הלכות תרומות פרק א' הלכה ה'). להרחבה בעניין זה ראה דברינו במאמר "קדושת מקום המקדש והר הבית", שנדפס בחוברת 'יום העצמאות ויום ירושלים', תשס"ט, עמ' 36-39.

¹² יש דיון בדעת הראב"ד, האם גם הוא מודה שלפחות מדרבנן יש איסור להיכנס למקום המקדש, ואולי אף מודה שלעניין קדושת המחנות יש לאו מדאורייתא, ורק אין בכך איסור כרת משום "את מקדש ה' טמא" (ראה שו"ת בנין ציון סי' ב', שו"ת משפט כהן סי' צ"ו אות ז', צפנת פענח על הרמב"ם הלכות כלאים פרק א', ועוד). ובאמת, אפילו בית כנסת שחורב הריהו בגדר "והשמותי את מקדשיכם" – גם כשהם יהיו שוממים הריהם עומדים בקדושתם (מסכת מגילה פרק ג' משנה ג', ועוד), ולא ייתכן שהר הבית יהיה פחות מכך! וראה עוד בעניינים למשפט' יבמות ו' ע"ב.

¹³ ראה ערוך השלחן העתיד, קדשים א' – הלכות בית המקדש, סימן י"ד סעיף י"ד-י"ח.

¹⁴ נדה ו' ע"ב.

¹⁵ ראה משנה למלך הלכות אבל פרק ג' סוף הלכה א', המביא מפירוש ר"ש משאנן ומדברי הרא"ש בהלכות חלה.

אמנם המאירי כותב, כהמשך לדעת הראב"ד, ש"המנהג פשוט להיכנס לשם [=להר הבית], לפי מה ששמענו"¹⁶; אלא שהוא לא מפרט להיכן בדיוק נכנסו, ויש להניח שאותם שנהגו לעלות, כדבריו, נכנסו רק למקומות שנחשבו כמותרים לכל השיטות, ולא למקומות שהם ספק מחנה שכינה.

עוד בעניין קדושת מקום המקדש, כתב הרמב"ם: "אע"פ שהמקדש היום חרב בעונותינו, חייב אדם במוראו כמו שהיה נוהג בו בבניינו. לא יכנס אלא למקום שמותר להכנס לשם, ולא ישב בעזרה, ולא יקל ראשו כנגד שער המזרח..."¹⁷, וכן צריך ללבוש מנעלי גומי או בד וכדומה¹⁸, וכו'. לכאורה, הדעת נותנת שדין מורא המקדש נובע מדין קדושת מקום המקדש; לכן, היות שהרמב"ם פוסק שקדושה ראשונה קידשה גם לעתיד לבוא, ממילא הוא פוסק ש"חייב אדם במוראו כמו שהיה נוהג בו בבניינו". אבל לפי זה קשה על הראב"ד, מדוע הוא אינו משיג כאן על הרמב"ם? הרי לשיטתו שמקום המקדש איננו קדוש כיום, לכאורה גם אין דין מורא מקדש!

הרב קוק זצ"ל (ראה להלן) ביאר שהראב"ד מבדיל בין איסור הכניסה בטומאה לבית המקדש, שבו נאמר "כי את מקדש ה' טמא"¹⁹ וממילא כדי לעבור על דין זה צריך שבית המקדש יהיה בנוי ממש. לעומת זאת, לעניין שילוח מן המחנה נאמר בלשון כללית, מבלי להזכיר את המקדש: "ולא יטמאו את מחניהם"²⁰ – כך שהקדושה לעניין זה אינה תלויה בבניין הבית ובסוגיית הקדושה הראשונה, ולכן גם לשיטת הראב"ד יש כיום חובה של מורא מקדש. בדומה לכך כתב המנחת חינוך, שגם אם נזהה את המקומות המדוייקים בהם היה המשכן בשילה, נוב וגבעון, איננו צריכים לנהוג בהם שום קדושה, מפני שהקדושה אינה עתידה לחזור אליהם – וכמו הר סיני שלאחר מעמד מתן תורה פקעה קדושתו²¹ – מה שאין כן לגבי ירושלים: "ולא דמי לשילה, דנתבטלה קדושת המקום, כי שם לא יהיה עוד 'ונבחרה ירושלים', אבל דהיא נחלה לעולמי עולמים, גם האידנא נוהג מורא"²².

¹⁶ בית הבחירה, שבועות ט"ז ע"א.

¹⁷ הלכות בית הבחירה פרק ז' הלכה ז', ע"פ המשנה בברכות נ"ד ע"א, ועוד.

¹⁸ שם הלכה ב' (ככתשעה באב ויוה"כ – ראה 'עיר הקודש והמקדש' חלק ד' עמ' כ"ח).

¹⁹ במדבר י"ט כ' (בסוף פרשיית פרה אדומה).

²⁰ במדבר ה' ג'.

²¹ ראה שמות י"ט י"ג – "במשך היובל המה יעלו בהר".

²² מנחת חינוך מצוה רנ"ד. ראה גם בתוספות (מגילה י' ע"א ד"ה ומאי טעמא הדר), הכותבים בשם רבי חיים שגם מי שסובר שקדושה ראשונה לא קידשה לעתיד לבוא, מודה שבשעה שנקבע המקדש בירושלים

גבולות מחנה שכינה

בדורותינו, כשנתחדש הדיון על קדושת מקום המקדש, והיה מי שרצה להסתמך על דעת הראב"ד כדי להתיר יותר בקלות את העלייה להר הבית, כתב הרב קוק קונטרס שלם בנושא קדושת מקום המקדש בזמן הזה²³, והוכיח שהעיקר כדברי הרמב"ם, שדבריו הובאו על ידי הכפתור ופרח²⁴, המגן אברהם²⁵ ועוד מגדולי הראשונים והאחרונים, ושגם לדעת הראב"ד יש איסור (אף על פי שאין בכך כרת), ולכן כאמור גם כיום אסור להיכנס למקום המוגדר כמחנה שכינה (או ספק מחנה שכינה). אולם הרב קוק בקונטרסו לא דן בשאלת המקום המדויק של מחנה שכינה, ולא נכנס לבירור הגבולות המדויקים אליהם אסור להיכנס – שהרי בזמנו השאלה לא היתה מעשית, לא היתה ליהודים שום דריסת רגל על הר הבית, והרב קוק רצה בעיקר להוציא מדעת אלה שנשענו על הראב"ד וטענו שכיום אין שום קדושה בהר הבית.

חשוב להדגיש את העובדה הזאת: הרב קוק וכל אלה שעסקו בזמנו בנושא ואסרו את העלייה להר, לא עסקו בבירור הגבולות המדויקים של האיסור, אלא רק חיצונית את עצם קיומו. רק לאחר מלחמת ששת הימים, שאלת העלייה להר הבית הפכה להיות מעשית, ורבנים רבים החלו לדון ולברר מהם הגבולות המדויקים של הר הבית והמחנות שבתוכו: הרב יחיאל מיכל טוקצ'ינסקי²⁶, הרב שלמה גורן²⁷, הרב זלמן קורן²⁸ ואחרים.

יש תשובה ידועה של הרדב"ז, הכותב שאבן השתיה נמצאת במקום הקרוי כיום "כיפת הסלע", בתוך מסגד עומר: "כי הדבר ברור שתחת הכיפה שם אבן השתיה בלי ספק, הנקרא אצלם אלסכרא"²⁹. כלומר, שם היה מקום קודש הקודשים, וממילא אפשר לחשב לפי זה את גבולות מחנה שכינה, שהרי אנו יודעים כמה אמות ישנן לכל צד, כמובא במסכת מידות³⁰. אמנם, בפועל ישנן שתי שיטות, האם מקום זה עליו דיבר הרדב"ז הינו

ונאסרו הבמות, מכאן ואילך זהו איסור עולמי שאין לו היתר, והמחלוקת היא רק האם מותר כיום להקריב במקום המזבח.

²³ שו"ת משפט כהן סי' צ"ו (עמ' קפ"ב-רכ"ז).

²⁴ פרק ו', "קדושת הבית לעולם".

²⁵ או"ח סי' תקס"א ס"ק ב', וראה משנ"ב שם בס"ק ה'.

²⁶ ראה: 'עיר הקודש והמקדש' (תשל"ל), חלק ד' פרק א'.

²⁷ ראה: 'הר הבית' (תשנ"ב), פרק א', י' י"ז-כ'.

²⁸ ראה ספרו: 'חצרות בית ה'" (תשל"ז).

²⁹ שו"ת רדב"ז חלק ב' סי' תרצ"א.

³⁰ ראה פרק ד' משנה ז', ועוד. יש להעיר שבמקום אחר עולה לכאורה מדברי הרדב"ז ש"הכותל המערבי" אינו כותל הר הבית, אלא כותל העזרה: "תדע, שגם בזמן שביהמ"ק קיים השכינה במערב הייתה, ואפ"ה

השיטין של המזבח, או שזהו באמת מקום מקום הקודשים. הרב גורן ואחרים התחשבו במחלוקת זו, נקטו לחומרא בכל השיטות והמחלוקות – כדוגמת המחלוקת האם אמה היא 48 ס"מ או קרוב לשישים ס"מ – הוסיפו 'טווח ביטחון', והגדירו את השטח שיש לגביו ספק האם הוא מחנה שכינה.

לשטח שהוגדר אסור להיכנס – אבל שאר הר הבית דינו כמחנה לוי, שטמאי מת מותרים להיכנס אליו. את השטח המקסימלי של מחנה לוי אנו יודעים בוודאות: ת"ק על ת"ק אמה³¹, כלומר בערך מאתיים וחמישים מטר לאורך ולרוחב. למרות שבמשנה כתוב שניתן להוסיף על העיר ועל העזרה³², בעל ה'אור שמח' מחדש בדעת הרמב"ם שזה נאמר דווקא על מחנה שכינה, אותו ניתן להרחיב מעט אם יש בכך צורך, וכמובן שניתן להרחיב גם את מחנה ישראל – אבל המידות של מחנה לוי, כלומר הר הבית עצמו, שהן ת"ק על ת"ק אמה, נקבעו מן השמיים ולא ניתן להרחיב אותן ולהחיל את הקדושה על שטח גדול יותר³³.

בפועל, אורכו של הר הבית כיום הוא הרבה יותר ממאתיים וחמישים מטר, אך זאת בגלל שיש תוספות מתקופת הורדוס, הן ברוחבו של ההר ובעיקר בצפונו ובדרומו (כמו השטח של 'אורות שלמה' ומסגד אל אקצא) – וברור שהתוספות הללו אינן בגדר מחנה לוי³⁴. ממילא, מי שנכנס כיום להר הבית והולך במסלול סיבובי צמוד לחומות, אינו נכנס למקום שיש בו אפילו ספק מחנה שכינה. אין בפוסקים מי שמדד ובדק את הדברים, האומר

מי שהיה עומד בבית החילופות אחורי קדש הקדשים, בי"א אמה שבין כתל המערבי לאחורי בית קדש הקדשים, היה צריך להפוך פניו אל קדש הקדשים ואחוריו אל כותל מערבי" (שו"ת רדב"ז ח"ב ס' תרמ"ח). כלומר, לשיטתו הכותל המערבי הוא למעשה כותל העזרה – שהרי הוא מזכיר שכותל זה רחוק י"א אמות מקודש הקודשים. זיהוי זה קשה מאד, שהרי עינינו הרואות שהמרחק בין הכותל המערבי לבין מקום אבן השתיה, כפי שהצביע עליו הרדב"ז, הוא עשרות מטרים! נראה איפוא שיש להסביר שמה שהרדב"ז אומר "עזרה" אין כוונתו עזרה ממש, במובן ההלכתי, אלא כוונתו בלשון העם להר הבית עצמו; וכמו שנאמר בגמרא "אשקלון כדרום" (גיטין ב' ע"א) כשאין הכוונה לאשקלון ממש, אלא לכל האזור. ראה גם תירוצו של הרב טוקצ'ינסקי ('עיר הקודש והמקדש' ח"ד פרק א' סעיף ד'-ה'), שלדעתו הרדב"ז ראה את כיפת הסלע בעומדו מחוץ להר הבית, בריחוק מקום, ולכן היה נדמה שהיא קרובה מאד לכותל המערבי.

³¹ מסכת מידות פרק ב' משנה א'.

³² מסכת שבועות פרק ב' משנה ב'.

³³ אור שמח, הלכות בית הבחירה פרק ו' הלכה י'. ומה שעזרא הוסיף על העיר והעזרות, לא היתה זו הוספה גמורה, שהרי היה חסר לו מלך ואורים ותומים (ראה רמב"ם שם הלכה ט"ז).

³⁴ בהתאם לכך, תכנן הרב יחיאל מיכל טוקצ'ינסקי עוד לפני עשרות שנים להקים בית כנסת בדרומו של הר הבית (ראה 'עיר הקודש והמקדש', חלק ה' עמ' פ').

שבמקום שאליו אנחנו נכנסים בפועל, במסלול המוגדר עליו אנחנו מדברים, יש חשש איסור כרת³⁵.

ענייני טומאה וטהרה

ההיתר לעלות למקומות המותרים בהר הבית, תלוי כמובן בכך שהאדם ייטהר מטומאות כגון בעל קרי וכדומה, על ידי טבילה במקווה – וכך הוא רשאי להיכנס למחנה לוויה. אמנם, אם האדם הוא זב, טבילה רגילה במקווה לא תועיל לו, והוא יכול להיטהר רק על ידי טבילה במי מעיין³⁶ ("מיים חיים") – אבל אין צורך לכל אחד לחשוש שמא הוא בגדר זב, שכן זוהי מילתא דלא שכיחא³⁷; מדובר הרי במחלה. ובאשר לטומאת מת, כאמור לעיל טמא מת רשאי להיכנס למחנה לוויה, ורק למחנה שכינה אסור לו להיכנס³⁸.

³⁵ לאחרונה בדורנו ישנו הרוצה לחדש שבית המקדש היה בנוי בדרומו של הר הבית, על סף תוספת הורדוס (ראה מאמרו של טוביה שגיב ב'תחומין' י"ד [תשנ"ד] עמ' 472-437, וסדרת קושיות עליו ב'תחומין' ט"ז [תשנ"ו] עמ' 486). אין זו דעה שצריך להתחשב בה במניין הספיקות וההליכה לחומרא. לפי כל השיטות בפוסקים מוסכם שקודש הקודשים היה במיקום מסוים בשטח שבמרכז הר הבית, וזאת המקובל בעם ישראל מדורי דורות; וכפי שגם אם ירצה אי-מי לטעון שבית המקדש נבנה בכיפה הטופוגרפית שבקצה הצפון-מערבי של ההר, למשל, לא יהיה כל צורך לדון בכך.

³⁶ ראה רמב"ם הלכות מקוואות פרק א' הלכה ה'.

³⁷ ראה שו"ת ישכיל עבדי חלק ב', קונטרס אחרון, יו"ד סי' ז' אות ג', וכן 'עיר הקודש והמקדש' חלק ד', פרק ז' אות ב'.

³⁸ ישנו גם הדין הידוע של "טומאה הותרה בציבור" (ראה פסחים ע"ז-ע"א – ע"ח-ע"א, ועוד), המשליך על השאלה האם מבחינה עקרונית ביכולתנו להקריב כיום קרבנות. הר"ב ד' בהשגתו הנזכרת על הרמב"ם, כתב שאפילו רבי יוסי, שסבר שהקדושה השניה שעשה עזרא קידשה לעתיד לבוא, התכוון רק לארץ ישראל, ולא לירושלים ומקום המקדש, שהרי כשיבנה הבית השלישי יתקדשו אלה "קידוש אחר עולמי בכבוד ה' לעולם" – וממילא אין סיבה שעזרא היה מקדש אותם גם לעתיד לבוא. על דבריו השיב הכסף משנה (הלכות בית הבחירה פרק ו' הלכה ט"ז), שיש סיבה חשובה שעזרא בכל זאת קידש את ירושלים ומקום המקדש, ולא רק את ארץ ישראל – כדי להשאיר בידינו את האפשרות להקריב קרבנות גם בזמן החורבן, אם השלטונות ייתנו לכך רשות! זאת נוכל לעשות אפילו שאנחנו טמאי מתים, שכן טומאה הותרה בציבור. ראה גם דברי הנצי"ב: "דאע"ג דהמקדש שמש, מ"מ אפשר דישאר המזבח במקומו ולהקריב עליו, כמו שהיה באמת בחורבן בית שני..." ('העמק דבר' על ויקרא כ"ו ל"א). הוא מבאר שם שגם לאחר הקרבן המשיכו להקריב חלק מהקרבנות, אלה שלא נאמר בהם "ריח ניחוח" – כגון קרבן הפסח. אמנם, לגבי עצם העניין, לפני שיהיה אפשר כיום להקריב קרבנות ישנן בעיות נוספות מלבד הטומאה שצריך לפתור: צריכים להיות בגדי כהונה, צריכים לברר את ייחוס משפחות הכהנים, ובעיקר – צריך לבנות את המזבח, ולשם כך צריך לדעת היכן בדיוק נמצא המקום שנתקדש לשם המזבח. זהו הנימוק העיקרי שמעלה הרב קוק (במשפט כהן שם) לכך שיש בימינו מניעה הלכתית לבנות את המקדש, ולדעתו לא יהיה אפשר לעשות כן עד שתתחדש הנבואה.

כשהרמב"ם מפרט את הטמאים שאינם רשאים להיכנס למחנה לוי, הוא מזכיר רק זב, נידה ויולדת – ואיננו מזכיר בעל קרי³⁹. המשנה למלך⁴⁰ תמה על כך, שהרי הגמרא בפסחים מלמדת שבעל קרי דינו כזב: "וכל זב – לרבות בעל קרי"⁴¹, ולפי זה היה הרמב"ם צריך לכתוב שגם בעל קרי אסור בכניסה למחנה לוי! אולם בעל ה'ערוך השלחן העתידי⁴² מסביר שזוהי מחלוקת בין הסוגיה בפסחים לבין סוגיה אחרת בגמרא, בה מבואר שבעל קרי אינו טמא אלא אם נגע בכעדשה, וטומאתו היא משום 'נוגע', וזאת לעומת שאר הטומאות, וזב בכללן, המטמאות בנגיעה בכל שהוא, וטומאתן משום 'רואה'⁴³. ממילא אנו למדים מסוגיה זו שבעל קרי אינו כזב, וכך כאמור פסק הרמב"ם, שדווקא זב משולח חוץ למחנה לוי, ולא בעל קרי. לפי שיטה זו, בעל קרי יכול להיכנס למחנה לוי אפילו בלי טבילה! אולם התוספות⁴⁴ ורוב הפוסקים נוקטים בפשטות שבעל קרי אסור בכניסה למחנה לוי. על כל פנים, אם בעל קרי טבל, אף כשהוא עדיין טבול יום, לכולי עלמא הוא יכול כיום להיכנס להר הבית (=למחנה לוי, עד עזרת נשים).

באשר לברכה על הטבילה שלפני העלייה: מעיקר הדיון, מי שמתכנן לעלות להר הבית צריך לברך על טבילתו⁴⁵. אבל בפועל אני מורה שלא לברך, כי כבר כמה פעמים אירע

מה שמעכב במזבח אינו הגודל שלו עצמו, שהרי במסכת מידות (פרק ג' משנה א') מסופר שהמזבח היה שלושים ושתים אמות באורכו וברוחבו, וזאת לאחר שהגדילוהו מעשרים ושמונה אמות, ואילו המזבח שבנה משה במדבר היה קטן בהרבה – רק חמש אמות באורכו וברוחבו (ראה שמות כ"ז א'). יש מושג של "כל הראוי לבילה, אין בילה מעכבת בו" (מנחות י"ח ע"ב, שם ק"ג ע"ב, ועוד), כלומר שאם אדם מביא שישים עשרונים בכלי אחד, ועישרון נוסף בכלי אחר, על אף שהם אינם מעורבים הריהם נחשבים כאחד, שכן הם מוכנים ועומדים לתערובת, ואם היה האדם רוצה לערבב אותם היה יכול לעשות זאת. לעומת זאת, אם האדם הביא קמח בכלי אחד ועישרון בכלי אחר, כל עוד הוא לא ערבב אותם יחד הם אינם נחשבים כמעורבבים, כיוון שאין כאן מספיק שמן כדי לערבבם כהוגן. בדומה לכך הוא בענייננו: אם בונים מזבח קטן אין זה מעכב, כיוון שיש יכולת עקרונית לבנות מזבח גדול, אבל אם איננו יודעים בכלל היכן צריך לבנות את המזבח, זהו חיסרון בידע והריהו מעכב. כדברי הרמב"ם, "המזבח מקומו מכוון ביותר, ואין משנים את מקומו לעולם" (הלכות בית הבחירה פרק ב' הלכה א'). לכן מסופר בגמרא, ששלושה נביאים שעלו בתקופת עזרא העידו על מקום המזבח ושאר עניינים התלויים בו (זבחים ס"ב ע"א). על אף שעברו שבעים שנה בלבד מאז החורבן, לא היו יכולים למצוא את המזבח בלא נבואה, שהרי "ערו ערו עד היסוד בה" (תהלים קל"ז ד').

³⁹ צויין לעיל בהערה 7; ובהתאם למשנה (כלים פרק א' משנה ח'), שגם בה לא בעניין זה נזכר בעל קרי.

⁴⁰ הלכות ביאת המקדש פרק ג' הלכה ב'.

⁴¹ פסחים ס"ז ע"ב, ושם בע"ב ובדף ס"ח ע"א נתפרש שאסור בכניסה למחנה לוי.

⁴² קדשים א', הלכות בית הבחירה סי' י"ד סעיף כ"ד (עיי"ש הסברים נוספים), ושם סי' ל"ו סעיף י'.

⁴³ נידה מ"ג ע"ב.

⁴⁴ יומא ו' ע"א ד"ה מביתנו. ראה גם בספר יראים סי' רצ"ז, סמ"ג לאוויין ש"ד, ועוד רבים.

⁴⁵ ראה דברי ר' צדוק הכהן, בספרו 'תפארת צבי' חלק ב', תשובה כ"ז אותיות י"א-י"ב.

שאדם התכוון לעלות להר הבית, וטבל, אך כשהגיע להר גילה שהוא סגור או שהמטרה עיכבה אותו מסיבות אחרות. במציאות שכזו מוטב שלא להיכנס לספק ולא לברך.

חשיבות העלייה להר

אין ספק שיש עניין רב שאחינו בני ישראל יפקדו את הר הבית, ויעלו אליו להתפלל. זהו המקום המיועד לתפילה והמתאים לתפילה יותר מכל שאר המקומות שבעולם. הרי אנשים רבים נוסעים לקברי צדיקים – ואפילו בחוץ לארץ – כדי ללהתפלל; וכי יש מקום תפילה טוב יותר מהר הבית!?

כמו כן, העלייה להר הבית בפועל, מבטאת יותר מכל את דרישת המקדש, הן באופן אישי והן מבחינת כלל-ישראל. בהקשר זה ראוי לציין את דברי הרמב"ן בפרשת קורח, המסביר שייסורים יכולים לבוא על עם ישראל בגלל עיכוב בדרישת המקדש – עד כדי כך. כפי שהוא כותב, זוהי הסיבה שבני ישראל ניגפו בימי דוד, על אף שלא מתוארת בסוף ספר שמואל איזו ירידה רוחנית מורגשת:

"...שהיה עונש על ישראל בהתאחר בנין בית הבחירה, שהיה הארון הולך מאהל אל אהל כגר בארץ, ואין השבטים מתעוררים לאמר נדרוש את ה' ונבנה הבית לשמו, כענין שנאמר 'לשכנו תדרשו ובאת שמה', עד שנתעורר דוד לדבר מימים רבים ולזמן ארוך... ואלו היו ישראל חפצים בדבר ונתעוררו בו מתחלה, היה נעשה בימי אחד מהשופטים או בימי שאול... אבל כאשר העם לא השגיחו... ועל כן היה הקצף עליהם. ועל כן היה המקום אשר יבחר ה' לשום שמו שם, נודע בענשם ובמגפתם"⁴⁶

מעבר לכך, יש לבחון גם את העלייה להר הבית גם מצד המשמעות הציבורית שלה. כפי שהרב גורן כבר התריע בעבר, אם הציבור הרחב יתרחק מהר הבית ולא יעלה אליו, הדבר יקל על הממשלה למסור את השטח סופית לידי הוואקף. למעשה, מבחינה מציאותית הממשלה כבר מסרה את רוב השלטון בהר לידי הוואקף – המפתחות של הר הבית הוחזרו אליהם כמעט מייד עם כיבוש ההר במלחמת ששת הימים, וכפי שעשו גם במערת המכפלה. הממשלה חיפשה בכך "שקט תעשייתי"; הר הבית מנוהל בפועל בידי הוואקף, חופש התנועה של היהודים בהר מוגבל, וכך הם מקווים להשיג שקט. כפי שאנחנו רואים כיום, התהליך לא נעצר, ויש גורמים המבקשים למסור את השלטון בהר

⁴⁶ פירוש הרמב"ן על במדבר ט"ז כ"א (עייין שם באריכות). ראה גם דבריו בחידושיו למסכת שבת (ק"ל ע"ב), שם הסביר שהיתר האמירה לגוי לקנות בית בארץ ישראל, הוא מפני ש"מצוה ותועלת לכל ישראל הוא, שלא תחרב ארץ קדושה". כיצד ייתכן איפוא שנפקיר את מקום המקדש לשלטון הנכרים!?

באופן סופי לידי הערבים – גם מבחינה מדינית. רק אם הציבור שלנו יעלה להר בקצב מוגבר ואוכלוסייה גדולה, יש סיכוי להרתיע את הממשלה מלהסגיר את ההר לערבים. עליה בהיקף גדול יכולה גם לשנות את יחסן של הממשלה והמשטרה לעולים להר, ולא לפי אותן – כפי שאנו רואים בעינינו, ברוך ה' – לרכך את חוקי אפליית היהודים בהר הבית, שעדיין מופעלים למרבה החרפה והביזיון. ככל שכמות העולים להר תהיה גדולה יותר, יופעל יותר לחץ על השלטון לאפשר תפילת יהודים בהר, ולהרחיב את שעות הכניסה, וכן הלאה. העולים כיום להר הבית, אם כן, משתתפים גם בגאולת ההר מידי הערבים.

יש הטוענים שאם העלייה להר הבית תיעשה פשוטה ורווחת בציבור, אזי עלולים לעלות להר גם אנשים שלא טבלו כהלכה, ומתוך כך הם עלולים להתחייב כרת, וכן הם לא יעלו להר בכבוד הראש הראוי. על טענה זו יש להשיב תחילה, שחשש הכרת הריהו שייך רק בכניסה למקום שכינה – האסורה גם לאחר הטבילה, ולא על כך אנו מדברים. שנית, הרי בפועל הר הבית פתוח למבקרים, גם עכשיו ואין ביכולתנו לקבוע מי ייכנס ומי לא, וכך נכנסים גם כיום תיירים ומבקרים שאינם שומרי מצוות, ואלה אינם שואלים אותנו כלל האם לעלות וכיצד לעלות. הציבור שביכולתנו להשפיע עליו בעניין העלייה, הוא בני התורה, המקפידים על קלה כבחמורה, שכמובן ילמדו את כל הדינים לפני העלייה, יעלו על פי ההלכה וייכנסו רק למקומות המותרים – וזאת ראוי וצריך לעודד⁴⁷.

עליית נשים

נושא עליית הנשים שנוי כיום במחלוקת בקרב הרבנים המעודדים את העלייה להר; יש כאלה הקוראים לאפשר עליית נשים בתנאים מסויימים. אכן, מבחינה הלכתית יש אפשרות עקרונית שאישה תוכל לעלות, בלי שום חששות: למשל, אלמנה שטבלה במיוחד או כלה לפני החתונה או ילדה קטנה, וכדומה. לעומת זאת, לגבי רוב הנשים, העלייה להר יוצרת שאלות הלכתיות מורכבות: טבילה של רווקות היא בעיה הלכתית כשלעצמה⁴⁸, וגם טבילה של אשה נשואה לעניין זה הוא דבר מורכב (ואכ"מ).

⁴⁷ אילו היה המצב שונה, והר הבית היה סגור לגמרי למבקרים, ייתכן שהיה צריך לשקול האם כדאי להיאבק למען פתיחתו. אבל במצב הנוכחי, כשהוא בלאו הכי פתוח, אין זו שאלה. אמנם, גם במצב הנוכחי ראוי כמובן לפעול להגברת תודעת המקדש בקרב העולם, גם אלה שאינם שומרי מצוות, ולמשל לסמן את הגבול שמעבר לו אסור להיכנס, ולהציב שלטים המבארים מהם התנאים הנדרשים לעלייה להר, ועוד.

⁴⁸ ראה שו"ת ריב"ש סוף סימן תכ"ה, ואכ"מ.

אפשר לומר שהמניעה כאן היא לא הלכתית 'נטו', ויש מצבים שבאופן עקרוני נשים יכולות לעלות להר הבית, אבל למעשה, מבחינת דרך ההנהגה הציבורית רצוי כרגע שלא להורות היתר לנשים, ודאי לא באופן גורף. הרי לא שייך לשאול כל אשה באיזה מצב היא נמצאת (מהמצבים שנרמזו), ולא שייך להכריז שרק ילדות רשאיות לעלות אבל מרגע שהגיעו לבגרות הן כבר אינן יכולות עד שיתחתנו, וגם אז רק בתנאים מורכבים, וכן הלאה – כך שאותו חשש מעשי שהוזכר קודם לכן, שקריאה לציבור לעלות להר תגרום למצבים בעיתיים מבחינה הלכתית, שייך יותר בעניין זה.

יכול לבוא אדם ולהקשות – הרי כשייבנה בית המקדש במהרה בימינו, אין ספק שכל החששות הציבוריים הללו יידחו, וכל אשה שמצבה כרגע (מבחינת טומאה וטהרה) מאפשר לה לעלות להר הבית, תוכל לעשות כן. אם כן, איזה מקום יש לאסור את העלייה כיום משיקולים צדדיים? קושיה דומה – ותירוצה – מצאנו בדברי התוספות, על דברי חז"ל ש"אין מקדישין ואין מעריכין ואין מחרימין בזמן הזה"⁴⁹, וזאת "משום דחיישינן לתקלה, והכי אמרינן בבכורות בפרק מעשר בהמה, דלאחר חורבן בטלו מעשר בהמה משום תקלה"⁵⁰. החשש לתקלה הוא שאנשים יבואו להשתמש בהקדשות הללו לצורך עצמם, דבר המהווה עוון חמור של מעילה בקודשים. לכאורה אפשר להקשות: אם יש כאן חשש תקלה, אז למה דווקא "בזמן הזה", למה לא אסרו זאת גם בזמן הבית? וכלשון התוספות: "אי הכי מאי איריא בזמן הזה? אפילו בזמן הבית נמי!"⁵¹ על כך התוספות משיבים: "ויש לומר בזמן הבית, דשכיחי קדשים, היו בקיאים וזהירין במילי קדושה, אבל השתא דלא שכיחי – לא זהירי; אי נמי, בזמן הבית שכיחי כהנים, ולא היו צריכין הבעלים להשהותו בידם, ונותנין אותו לאלתר לכהן".

תשובת התוספות שייכת גם בענייננו. אכן, בזמן שבית המקדש היה קיים, גם הנשים בכל בית נהגו לטבול תדיר, שכן היו שהקפידו על טומאות וטהרות, הפרישו חלה ותרומה בטהרה, נזהרו מלטמא את הכלים, וכן הלאה – ממילא היו הנשים רגילות בדינים הללו באופן שבאמת מבטל את החששות הצדדיים. אולם לא כך המצב בימינו, כשנשים אינן טובלות אלא במציאות מסוימת – לטהר אשה לבעלה. אז כאמור, לא ניתן להגיד שיש איסור על אשה טהורה לעלות להר הבית, ובאופן פרטי אישה במצב כזה (אם אינה רווקה)

⁴⁹ יומא ס"ו ע"א.

⁵⁰ שם ד"ה אין מקדישין.

⁵¹ שם ד"ה אין מחרימין.

רשאית לטבול ולעלות, אולם מבחינת ההדרכה הציבורית הכללית, בתור הוראה לציבור הרחב, הדבר איננו מעשי, ובינתיים מוטב שנשים לא תעלנה.⁵²

שנזכה בקרוב שיתקיימו דברי הנביא "כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות"⁵³ ומאמר חז"ל "במוצאי שביעית בן דוד בא"⁵⁴, ומתוך שנעלה ונתפלל בהר הבית באתערותא דלתתא, נזכה לבניין בית המקדש שיתנוסס במרום הרים⁵⁵, ממנו תצא תורה וממנו תצא הוראה לנו ולכל העולם.⁵⁶

⁵² בעבר הצעתי לפתוח את שער השבטים שבצפון במיוחד עבור הנשים, כך שהן תוכלנה להיכנס לשטח הנמצא בתוספת של הורדוס – שהוא חלק מן השטח המוגדר כיום כהר הבית – אך מבלי להיכנס לשטח של מחנה לוויה, שביחס אליו קיימים כל החששות הנזכרים (לעומת שער המוגרבים, הנמצא מבחינה זו במיקום גבולי – בין התוספת לבין מחנה לוויה). לצערנו, עד היום הדבר טרם התאפשר על ידי המשטרה.

⁵³ מיכה ז' ט"ו.

⁵⁴ מגילה י"ז ע"א, וראה ראש השנה י"א ע"ב דעת ר' יהושע שבניסן עתידין להיגאל, ולדעת ר' אליעזר בתשרי עתידין להיגאל.

⁵⁵ ראה שמות רבה פרשה כ"ג אות ה'.

⁵⁶ ע"פ מיכה ד' ב', ישעיהו ב' ב'-ג', שם נ"ו ז'.